

УДК 902/904

**ПЛОСКИЯ МЕТАЛІЧНЫЯ ПАДВЕСКІ-«КОНІКІ»:
РАСПАЎСЮДЖАННЕ І СЕМАНТЫКА****Э.М. ЗАЙКОЎСКИ***(Институт гісторыі НАН Беларусі, Мінск)*

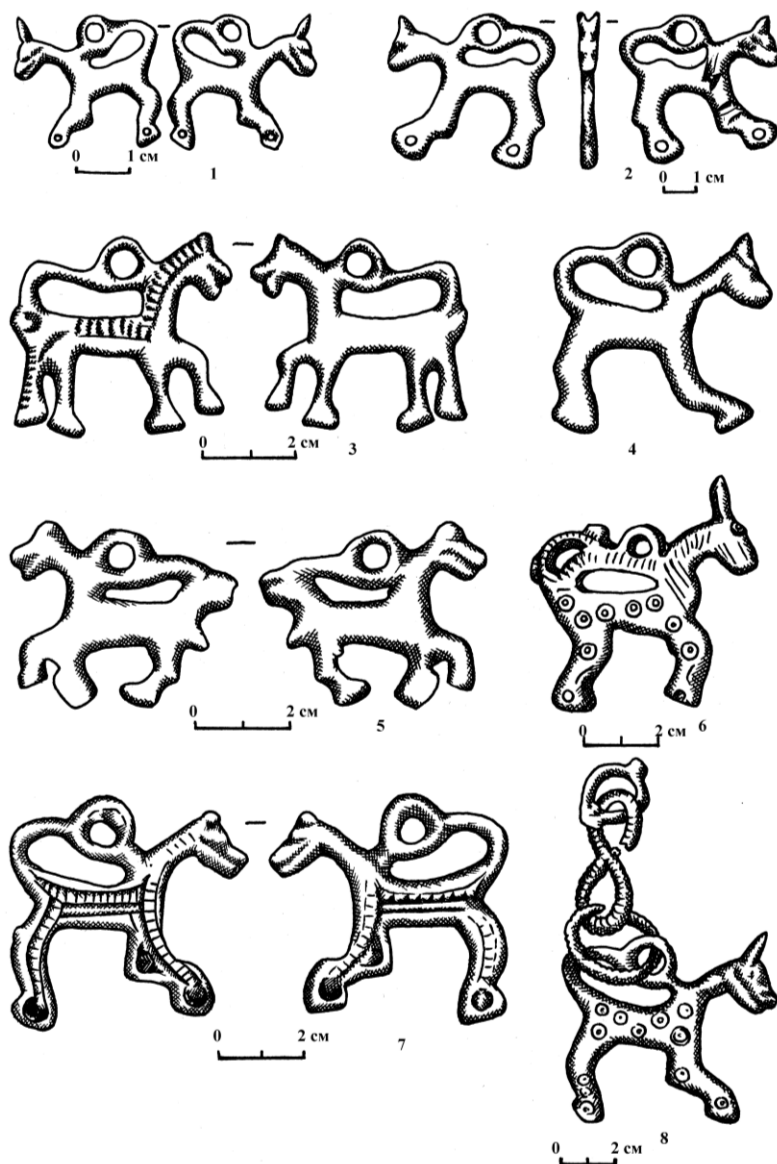
Разглядаюцца пытанні распаўсюджання і семантыкі адной з разнавіднасцяў плоскіх зааморфных падвесак-амулетаў, якая ў археалагічнай літаратуры атрымала назву «конікаў» і якая досыць шырока трапляецца ў раннесярэднявечных курганных пахаваннях і на паселішчах Падзвіння. Такія падвескі сустракаюцца ў жаночых пахаваннях XI – першай паловы XII стагоддзя, у асноўным у арэале крывічоў, а таксама на тэрыторыі Латвіі. Знаходкі амулетаў-«конікаў» у асноўным характэрныя для тых курганных могільнікаў, дзе сустракаюцца пахаванні з усходняй арыентацыяй, найбольш уласцівай для славянізаваных балтаў. Згаданы тып падвесак шэраг даследчыкаў лічаць не толькі «конікамі», але і выявамі рысяў, гепардаў, сабак, грыфонаў. Аўтар абгрунтоўвае, што на самой справе гэта былі схематычныя выявы куніц, з улікам таго, што ў фальклоры і павер'ях славян куніца надзяляецца жаночай шлюбнай, эратычнай і ткацкай сімволікай.

Уводзіны. Светапогляд раннесярэднявечнага насельніцтва Усходняй Еўропы, і тэрыторыі сучаснай Беларусі ў прыватнасці, вывучаецца не толькі па звестках досыць нешматлікіх пісьмовых крыніц, але і па археалагічных матэрыялах, сярод якіх асаблівае месца займаюць разнастайныя падвескі-амулеты. Характэрнай асаблівасцю значнай часткі такіх падвесак-амулетаў з'яўляецца тое, што яны маюць дастаткова акрэсленыя арэалы распаўсюджання, якія ў значнай меры супадаюць з тэрыторыямі рассялення племянных супольнасцяў. Істотна таксама, што металічныя падвескі-амулеты пераважна, ці прынамсі часткова сустракаюцца ў закрытых комплексах, асабліва ў курганных пахаваннях, што дазваляе прасачыць кантэкст іх выкарыстання, храналогію, прывязку да пэўных полавых, узроставых, сацыяльных катэгорый насельніцтва. Пакладзеныя ў пахаванні, падвескі-амулеты выконвалі не толькі эстэтычную функцыю ўпрыгожванняў. Пры міфалагічным ладзе мыслення, уласцівым архаічнаму грамадству, у шэрагу выпадкаў на першы план выступала не ўтылітарнае прызначэнне прадмета ў паўсядзённым жыцці, а тое значэнне, якое ён займаў у духоўнай культуры, яго сямейны статус. Практычна ўсе прадметы, акрамя свайго функцыянальнага прызначэння, мелі і знаквы статус з адпаведным інфармацыйным патэнцыялам [1, с. 8 – 9].

Асноўная частка. У раннесярэднявечных курганных пахаваннях і на паселішчах Падзвіння і суседніх тэрыторый сярод іншых знаходак досыць шырока трапляецца адна з разнавіднасцяў плоскіх зааморфных падвесак-амулетаў, якая ў археалагічнай літаратуры атрымала назву «конікаў». Адліваліся гэтыя пласцінчатыя падвескі з бронзы, зрэдку са срэбра. Форма падвесак дастаткова стандартная: досыць тонкая тулава, злёгку сагнутыя ногі, доўгі хвост, які амаль дастае да шыі і на канцы раздвойваецца, утвараючы колца. На галаве добра прыкметныя стаячыя тарчком вушы, якія часам выглядаюць досыць заостранымі, але такая асаблівасць не заўсёды для іх характэрная. Паверхня такіх падвесак амаль заўсёды ўпрыгожвалася цыркульным арнамантам, але часам замест яго маюцца насечкі або дробныя клетачкі (мал. 1). Цыркульны арнамент наносіўся чаканам з плоскай ці трохі выпуклай рабочай паверхняй.

Паводле назіранняў А.В. Успенскай, усе вядомыя падвескі-«конікі» знойдзены выключна ў жаночых пахаваннях, і толькі ў тых магілах, якія былі зроблены па абраду інгумацыі. У пераважнай большасці пахаванняў маецца па адным экзэмпляры такіх падвесак, вельмі рэдка – па два, і толькі ў курганным могільніку Харлапава (каля Дарагабужа на Смаленшчыне) у двух пахаваннях было па тры «конікі». У значнай колькасці выпадкаў падвескі размяшчаліся ў вобласці левага пляча, а часам трапляюцца паблізу таза (гэта значыць, яны былі прымацаваны да пояса) [2, с. 91]. Зыходзячы з таго, што значная колькасць падвесак трапляецца ў вясковых курганных могільніках на тэрыторыі Смаленскага княства і ў той жа час яны адсутнічаюць у самім Смаленску, даследчыца выказала меркаванне, што гэтыя вырабы з'яўляліся прадукцыяй мясцовых сельскіх рамеснікаў.

Зааморфным упрыгожанням X – XI стагоддзяў Я.А. Рабінін прысвяціў асобную манаграфію. Навуковец на падставе аналізу матэрыялаў акрэсліў час з'яўлення падвесак тыпу XIV стагоддзя (да якога ён аднёс паводле сваёй класіфікацыі пласцінчатых літых «конікаў») у курганных пахаваннях усходніх славян пачатка XI стагоддзя. Пахавальны інвентар, які ўключае такія падвескі, прадстаўлены пераважна рэчамі XI – пачатку (ці першай паловы) XII стагоддзя. Час найбольшага распаўсюджання пласцінчатых «конікаў» на помніках Кіеўскай Русі вызначаецца Я.А. Рабініным і шэрагам іншых даследчыкаў у рамках XI – перш. паловы XII стагоддзя [3 – 5]. Ва ўсходняй Латвіі аналагічныя знаходкі датуюцца XI – перш. паловай XII стагоддзя [6; 7]. На тэрыторыі Літвы, недалёка ад г. Укмерге (на правабярэжжы р. Швянтойі), у возеры Обяляй знойдзена больш за 3 тыс. прадметаў XIII – XIV стагоддзяў, сярод якіх і літая падвеска-«конік». Побач на беразе раскапаны могільнік гэтага ж часу з трупаспаўненнямі [8, р. 61 – 63, рэз. 71, 3].

Мал. 1. Плоскія металічныя падвескі-«конікі» *

У археалагічнай літаратуры большасць даследчыкаў традыцыйна адносіць плоскія зааморфныя падвескі разглядаемага тыпу да выяў конікаў. У свой час Б.А. Рыбакоў, адзначаючы яўна «няконскую» форму вушэй і пярэдніх ног жывёлы, выказаў думку, што гэта былі выявы рысі [9, с. 21, 23]. Аднак ён пры гэтым праігнараваў такую важную асаблівасць рысі, як вельмі кароткі хвост, у той час як на падвесках доўгі хвост, закінуты на спіну.

Сапуноў Б.В. прапанаваў лічыць такія падвескі выявамі гепарда (пардуса) [10, с. 111 – 116]. Сапраўды, гепард паводле вонкавага аблічча мае значнае падабенства з істотамі, якіх адлюстроўваюць падвескі. Аднак Б.В. Сапуноў не ўлічвае таго, што ў сярэднявеччы гепарды ў лясной паласе Усходняй Еўропы сустракаліся толькі як імпорт з Сярэдняга Усходу і ў невялікай колькасці выкарыстоўваліся вышэйшай арыстакратыяй на паляванні для пагоні за зверам, паколькі вызначаюцца хуткасцю, спрытам і сілай і спалучаюць рысы кашэчых і сабачых. Няма падставаў лічыць, што сярод шырокіх мас насельніцтва, асабліва ўдалечыні ад цэнтраў буйных княстваў, гэтыя экзатычныя жывёліны паспелі набыць папулярнасць ці, тым больш, сталі аб'ектам пакланення. Яшчэ раней А.А. Спіцын называў такія падвескі сабачкамі. Аднак ва ўсходнеславянскіх курганах, хоць і досыць рэдка, трапляюцца падвескі ў выглядзе даволі рэалістычных выяў – сабачак з хвостом «абаранкам». Нарэшце, у апошнія пару дзясяцігоддзяў у публіка-

* Артэфакт 2 знойдзены ў г. Мсціславе Магілёўскай вобласці; месцы знаходак артэфактаў 1, 3 – 8 не былі ўказаныя ([Электронны рэсурс]).

цях шэрагу даследчыкаў (напрыклад, М.А. Макараў [11], Г. М. Семянчук [12, с. 303]) прасочваецца тэндэнцыя называць такія падвескі грыфончыкамі, з чым катэгарычна немагчыма пагадзіцца. Як вядома, грыфонамі называюць фантастычныя крылатыя істоты з тулавам ільва і галавой арла. На падвесках жа ні крылляў, ні галавы арла не прасочваецца, ды і тулава не дужа падобнае на ільвінае. Акрамя таго, калі кранацца атаясамлення падвесак з выявамі каня, рысі, гепарда або сабакі, то прыхільнікі адпаведных гіпотэз, прызнаючы гэтыя вырабы амулетаў, якімі карысталіся выключна жанчыны, не ўлічваюць таго, што ўсе пералічаныя жывёліны ў міфалогіі зусім не з'яўляліся жаночымі сімваламі.

Што да ідэнтыфікацыі падвесак з выявамі нейкага канкрэтнага віду жывёл, то адназначна адказаць на гэта пытанне не могуць нават золагі. Акрамя каня, гепарда і сабакі, падвескі ў профіль нагадваюць выявы шмат якіх жывёл лясной паласы Усходняй Еўропы, за выключэннем зайца, мядзведзя, дзіка, тура і зубра. Іх нават можна атаясаць з жывёламі сямейства аленевых (алень высакародны, лось, казуля, лань), асабліва з улікам таго, што самкі аленевых не маюць рагоў, але перашкодай з'яўляецца тое, што ва ўсіх аленевых вельмі кароткія хвасты.

Мал. 2. Куніца лясная

Відавочна, што для ідэнтыфікацыі плоскіх зааморфных падвесак з выявамі жывёлы пэўнага віду патрэбны комплексны падыход: як падабенства профілю, так і жаночая семантыка пэўнага віду жывёлы. На нашу думку, гэтым абодвум умовам цалкам адпавядае з жывёл лясной паласы толькі куніца лясная (*Martes martes*). Трэба ўлічыць, што ў значнай часткі падвесак ніжняя частка пярэдніх ног істоты падагнута наперад, а не пад сябе, што зусім нехарактэрна для каня, сабакі, гепарда, але затое з'яўляецца асаблівасцю куніцы (мал. 2). У фальклоры і народных павер'ях славян, асабліва ўсходніх, куніца надзяляецца жаночай шлюбнай, эратычнай і ткацкай сімволікай.

Хтанічная сімволіка куніцы праяўляецца, акрамя іншага, у колеравай характарыстыцы: у фальклорных тэкстах для куніцы, гэтак сама як і для іншых кунічных – собаля, гарнастая, характэрны эпітэты «чорны» (напрыклад, чорнай куне ўпадабляецца нявеста). У летапісах («Аповесць мінулых гадоў» і інш.) ужывалася словазлучэнне «чорныя куны» і «бель серебро». Беларускаму і ўкраінскаму матыву чорных гарнастасяў, баброў або собаляў каля каранёў райскага («шчаслівага») дрэва, які падкрэслівае хтанічную прыроду сямейства кунічных, у паўночнарускіх песнях адпавядае вобраз стаячага на гары «дрэўца кіпарыснага», якое «кунамі обросло, собалямі расцвело».

Хтанічная прырода кунічных праяўляецца і ў тым, што ім прыпісваецца датычнасць да падземных скарбаў, асабліва ў ласкі і гарнастая [13, с. 201 – 202; 14, с. 46].

Праявай **ткацкай сімволікі** ва ўкраінскай вясельнай песні можна лічыць згадку пра тое, як куніца скача па «просести» (на кроснах паміж палатняным навоём і бёрдам), калі нявеста тэ дара на вясельле: «По ейи просисти / Кунонька скакала, / С собалями грала». У аналагічнай вясельнай песні згадваецца куніца, якая скача па «понажах» – дошчачках у кроснах, на якія націскаюць нагамі, каб прывесці ў дзеянне ніты: «Па яе [нявесты] панажачках куначка скача, / Па ёй, маладзенькай, мамачка плача» [14, с. 46 – 47].

Жаночая шлюбная сімволіка куніцы ва ўсходніх славян адпавядае аналагічнай сімволіцы ласкі ў паўднёвых славян. У беларускім фальклоры, асабліва звязаным са сватаннем да дзяўчыны і з вясельлем, нявеста называецца куніцай (куна, кунанька, кунка, куначка, конухна, конка). Сваты прадстаўляюцца бацькам маладой як паляўнічыя, якія на іхнім падвор'і выявілі праследуемую імі куніцу. Паводле слоў адной з вясельных песень: «Ды па бары, па бары куна хадзіла, залатым падгарлем весь бор асвятціла, сямі бор сакалоў да яна згардзілася, да цябе, сакол, сама захацелася. Па новых сенях дзеванька хадзіла, залатым пярсцёнкам сені асвятціла» [15, с. 57].

У фальклорных тэкстах куніца прыпадабняецца нявесце, напрыклад, у беларускіх і ўкраінскіх жартоўных песнях пра жаніцьбу зайца на маладой куне. Часцей за ўсё ва ўсходнеславянскім песенным фальклоры, асабліва вясельных песнях, хлопец і дзяўчына або жаніх і нявеста падаюцца як собаль і куніца, гарнастай і куніца, радзей, – як бабёр і куніца [14, с. 46]. Кунай называюць дзяўчыну у традыцыйным звароце пры сватанні – «Хадзілі мы, брадзілі па вашаму лесу, напалі на след пушнога зверу, гналісь, гналісь за куніцай, у сяло ўвагналі і след пацяралі». Гэта можна параўнаць з тым, што ў сярэднявеччы дзяўчаты-сялянкі, якія выходзілі замуж у чужы маёнтак ці чужую воласць, давалі свайму ранейшаму пану адмысловую плату – «куніцу».

Тэрмінам «купа» яшчэ ў XVIII стагоддзі ў Рэчы Паспалітай называлі спецыяльнае металічнае прыстасаванне пры драўляным слупе або касцельных дзвярах, якое служыла для прымыкання дзяўчат або

хлопцаў, вінаватых у сексуальнай распусце, якія выстаўляліся для грамадскага ганьбавання. Вінаваты ці вінаватая прымацоўваліся за шыю ці за руку на час набажэнства для кары сорамам, бо ніякім фізічным бо-лем гэта не суправаджалася. Глогер З. у сваёй «Энцыклапедыі старапольскай» прыводзіў малюнак дзвя-рэй сярэднявечнага касцёла ў Чэрвінску (усходняя Мазовія), да якіх была прыбіта куна – металічная выява галавы зверу з колцам у пашчы, праз якое прапускаўся ланцуг для прымыкання вінаватых [16, s. 118 – 119].

Характэрна, што этымалагічна звязаным з тэрмінамі «куніца», «куна» з’яўляецца лацінскае *cunnius* «вульва» і *cunae* «калыска», «радзіма». Згодна з рэканструкцыяй настратычнай мовы, **kūni* абазначае жанчыну, а **kanl* – «нараджацца» [17, с. 306, 335]. Фізіялагічнае падабенства куніцы з жанчынай праяўляецца ў тым, што ў куніцы працягласць цяжарнасці таксама набліжана да 9 месяцаў (дакладней, у дыяпа-зоне 236 – 275 дзён), а злучка адбываецца летам, што ў свядомасці язычнікаў магло выклікаць асацы-яцыі са святкаваннем дня летняга сонцастаяння, калі дапускалася значная свабода сексуальных паводзін.

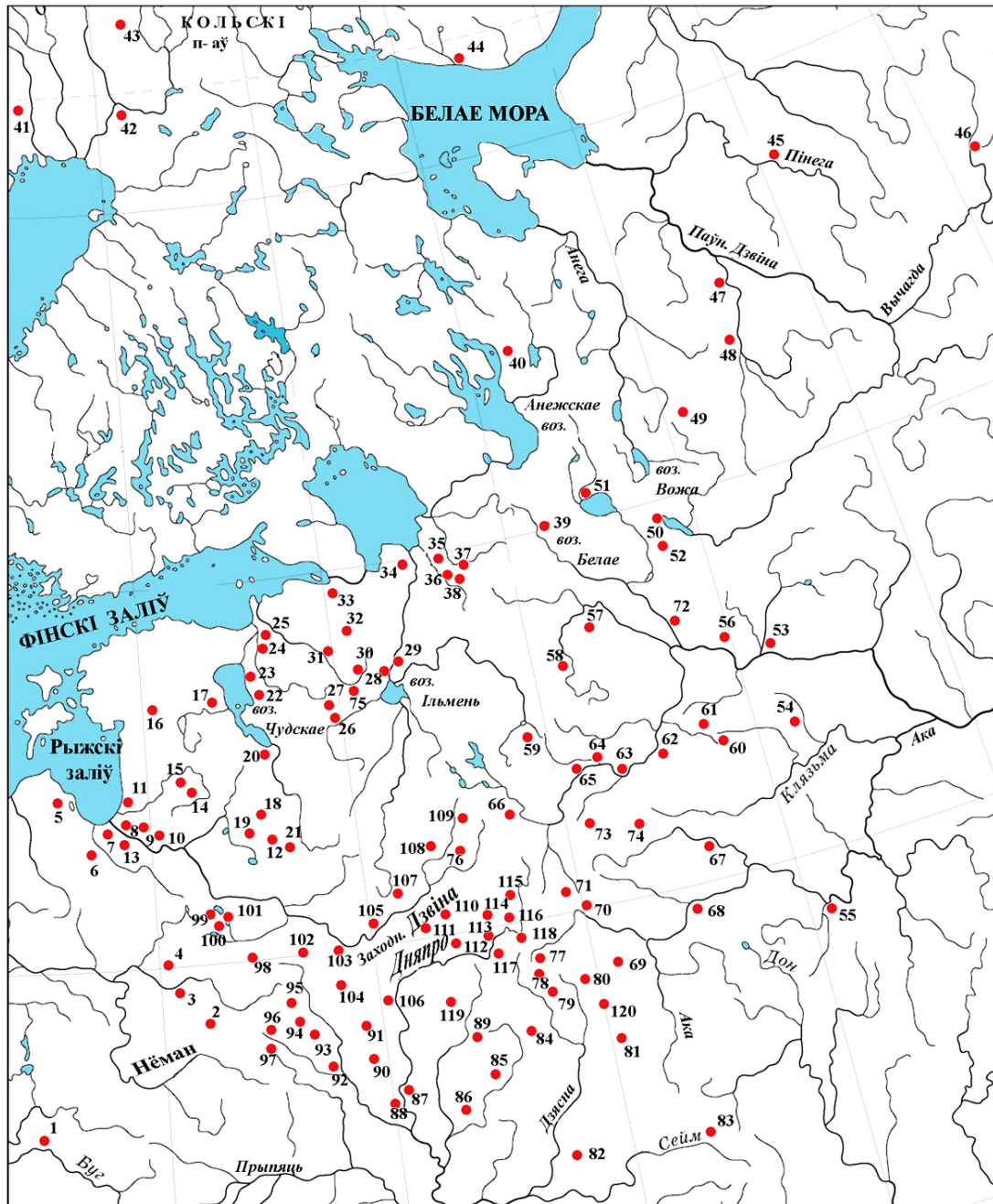
Тэрмін для абазначэння куніцы агульнаславянскі (украінск. **куниця*, **куна*, руск. **куница*, **куна*; старажытнаўсходнеславянск. **куна*; балгарск. **куна*; македонск. **куна*, серб. **куна*; харвацк. **kupa*; славенск. **kūpa*; польск. *kupa*; чэшск. **kupa*; славацк. **kupa*; верхнелужыцк. **kupa*; ніжнелужыцк. **kupa*. З гэтага рэканструюецца праславянскае **kuna*, якое мае генетычна тоесныя адпаведнікі: прускае **saune*, літоўскае **kiūnė*, латышск. **saūna* [18, с. 159].

Акрамя ўжывання назваў **куна*, **куніца* для абазначэння не толькі жывёліны і яго футра, а так-сама грошай (*kupa* – грашовая адзінка сучаснай Харватыі), вядомыя таксама значэнні слоў **куна*, **кунка*, **куночка* ў сэнсе *vulva*. Вядомыя таксама ўжыванні кашубскага **kupa* ў значэнні ‘сука’ (часам – ‘старая карова’) і **kunovac* ‘objawiać chęć zaspokożenia popędu płciowego’ (г. зн. ‘праяўляць жаданне задавальнен-ня сексуальнай цягі’), славінскае **kūnā*, **kūnica* ‘сука’, латышск. **kuņa* ‘сука’. Тапароў У. М. лічыў этымалагічна звязанымі з абазначэннем куніцы пскоўскае дыялектнае **чунеть* ‘приходзіць у непры-томны стан’, як і звязанае з ім украінскае **вічуняти* ‘выздараецца, прыйсці ў сябе’ і рускае **кунеть*, **выкунеть* ‘папраўляцца пасля хваробы, приходзіць у сілу, як бы адліняўшы звер’ [19, с. 279 – 280].

Яшчэ паводле рашэння Ягайлы на з’ездзе ў Гародлі ў 1413 годзе была ўстаноўлена свабода шлю-баў паміж сялянскімі дзяўчатамі і хлопцамі розных феадалаў, і гэта рашэнне пацверджана ў 1511 годзе. Але за гэта ўладальніку нявесты, а часам яшчэ і ваяводзе павінны былі ўнесці адмысловую плату – «куніцу». У канцы XVIII – пачатку XIX стагоддзя. Нарушэвіч і Чацкі дапускалі нават, што плата «куніцы» ва ўсходніх славян узнікла як замена права першай ночы [16, s. 119].

Зааморфныя падвескі-амулеты, у свой час заўважыў В.В. Сядоў, не з’яўляюцца спецыфічнай пры-належнасцю ўсходнеславянскага жаночага касцюма [20, с. 151], а характэрныя найперш для фіна-уграў, а таксама ў значнай ступені – для балтаў. Знаходкі падвесак-«конікаў», па назіраннях В.В. Сядова, трапля-юцца ў асноўным у тых курганных могілніках, дзе сустракаюцца пахаванні з усходняй арыентацыяй, якая характэрная для славянізаваных балтаў. Нагрудныя ланцужкі, якія нярэдка трапляюцца ў пахаван-нях з амулетами-«конікамі», з’яўляюцца спецыфічна прыбалтыйскім упрыгожаннем. Сярод курганоў з та-кімі падвескамі нямала насыпаў, якія ўтрымліваюць пахаванні на спецыяльнай падсыпцы (Жылыя Горы, Харлапава, Каліноўшчына, Шчукаўшчына). Такія курганы вядомыя ў асноўным на тэрыторыях, дзе ад-былося змешванне славян з балцкім субстратам [20, с. 156]. Акрамя таго, падвескі згаданага тыпу былі не толькі шырока распаўсюджаныя на тэрыторыі Латвіі, але там была вядомая і мясцовая іх вытворчасць (знаходка на гарадзішчы Даўгмале паўфабрыката пласцінчатага «коніка»). Меркаванню пра паходжанне такіх амулетаў ад балцкага субстрату, на першы погляд, супярэчыць тое, што ў помніках балтаў Верхняга Падняпроўя і Падзвіння, якія датуюцца I тыс. н. э., невядомыя іхнія прататыпы. Але тут можна правесці аналогію з круглымі падвескамі, на якіх маюцца выявы галавы буйной рагатай жывёлы [21, с. 167 – 174]. Апошнія, хоць і былі больш рэдкай знаходкай, мелі ў значнай меры блізкі арэал распаўсюджання і так-сама сустракаюцца на помніках, якія характарызуюцца змяшанымі славяна-балцкімі рысамі.

Аналізуючы ступень распаўсюджанасці пласцінчатых літых выяў куніц на розных тэрыторыях (мал. 3) [1; 6; 7; 10; 11; 14; 15; 18 – 20; 22; 26], адразу трэба адзначыць, што найбольшая канцэнтрацыя іх знаходак назіраецца ў басейне верхняга Дняпра з яго прытокамі, а таксама ў верхнім і сярэднім цячэнні Дзвіны, г. зн. у арэале крывічоў. Дастаткова шмат іх таксама ў ніжнім Падзвінні і прылеглых раёнах на тэрыторыі Латвіі, дзе існавала нават мясцовая вытворчасць такіх падвесак. Прыблізна аднолькавая хра-налогія гэтых амулетаў у крывічоў і ў насельніцтва ніжняга Падзвіння не дае магчымасці вызначыць, з якога першапачатковага цэнтру распаўсюдзілася традыцыя выкарыстання такой сімволікі. Літыя выявы куніц сустракаюцца таксама ў арэале радзімічаў, хоць іх там менш, чым на крывіцкай тэрыторыі. З ін-шых рэгіёнаў, дзе досыць распаўсюджаныя падвескі ў выглядзе літых выяў куніц, трэба адзначыць вяр-хоўі Акі і Волгі, а таксама тэрыторыю паміж азёрамі Ільмень і Чудскім на поўдні, Фінскім залівам і Ладажскім возерам на поўначы. Паасобныя падвескі трапляюцца ў вярхоўях Паўночнай Дзвіны і нават недалёка ад памежжа Фінляндыі і Швецыі, паўночнай Батнічнага заліва.

Мал. 3. Карта распаўсюджвання плоскіх зааморфных падвесак-«конікаў»:

- 1 – Свенцк-Струмяны; 2 – Гальшаны; 3 – Вільня; 4 – Обяляй; 5 – Талсы; 6 – Тэрветэ; 7 – Даўгмале;
 8 – Лаукскола; 9 – Ікшкіле; 10 – Плявіно Радзес; 11 – Чыекуры; 12 – Лудза (Люцын); 13 – Раушы; 14 – Рауна;
 15 – Тракатас Лубумуйжа; 16 – Лыхаверэ; 17 – Тарту; 18 – Кіўты; 19 – Лелпудзерэ; 20 – Ізборск; 21 – Астанец;
 22 – Паліцы; 23 – Каліхноўшчына; 24 – Гусева Гара; 25 – Савіноўшчына; 26 – Дуброўна; 27 – Каменка;
 28 – Ноўгарад; 29 – Дзеравяніцы; 30 – Хрэпле; 31 – Малы Арэдзж; 32 – Арэдзж; 33 – Вонша; 34 – Старая Ладага;
 35 – Ганькава; 36 – Кручкова; 37 – Рысачова; 38 – Ільіно; 39 – Міціна-Зварыкіна; 40 – Чалмузы; 41 – Гротрэск;
 42 – Унна Сайва; 43 – Сайво; 44 – Кузамень; 45 – Веркола; 46 – Кічількоські; 47 – Корбала; 48 – Аксёнаўская;
 49 – Каратыгінская; 50 – Няфедзьева; 51 – Нікольскае III; 52 – Шульгіно; 53 – Турыгіна; 54 – Сёмухіна; 55 – Старая
 Разань; 56 – Ваздзвіжанне; 57 – Крэстцы; 58 – Сарагожа; 59 – Федава; 60 – Ісакава; 61 – Крывушкіна; 62 – Ратніна;
 63 – Гліннікі; 64 – Цвер; 65 – Андрэўскае; 66 – Васільеўскае; 67 – Бяседы; 68 – Падмоклава (Падноклава); 69 – Серэнск;
 70 – Бачарова; 71 – Панова; 72 – Мерзлева; 73 – Жылыя Горы; 74 – Шэйка; 75 – Удрай; 76 – Угрумава; 77 – Акулін Бор;
 78 – Коханы; 79 – Трашкавічы; 80 – Колчына; 81 – Радовішчы; 82 – Глухаў; 83 – Гочава; 84 – Сукромля; 85 – Улазавічы;
 86 – Смялічы; 87 – Ходасавічы; 88 – Мадора; 89 – Ціманавы; 90 – Віркаў; 91 – Эсьмоны; 92 – Усціж; 93 – Селішча;
 94 – Карпілаўка; 95 – Лагойск; 96 – Мінск; 97 – Гарадзішча на Менцы; 98 – Зябкі-Доўгае; 99 – Дрысвяты; 100 – Браслаў;
 101 – Маскавічы; 102 – Пуцілкавічы; 103 – Лучна; 104 – Лукомль; 105 – Віцебск; 106 – Гразівец; 107 – Юр’евы Горы;
 108 – Бенцы-Барузда; 109 – Сяльцо; 110 – Слабада; 111 – Сакі; 112 – Заазер’е; 113 – Мізінава; 114 – Навасёлкі;
 115 – Труханаў; 116 – Харлапава; 117 – Барадзіно; 118 – Мутышына; 119 – Мсціслаў; 120 – Войлава

І зноў-такі назіраюцца пэўныя аналогіі з распаўсюджаннем ужо згаданых падвесак з выявамі галавы буйной рагатай жывёлы, якія часам разам з выявамі куніц трапляюцца ў адных і тых жа могільніках (Федава ў вярхоўі р. Мсты, Нікольскае III каля Белага возера, Няфедзьева).

Удалечыні ад асноўнага арэалу распаўсюджання, адзінкавыя знаходкі падвесак вядомыя на захадзе – у Пабужжы (Свенцк-Струмяны), а на паўднёвым усходзе – у вярхоўях р. Сейм (Гочава), дзе пражывала змяшанае насельніцтва (выхадцы з розных рэгіёнаў Кіеўскай Русі). Зрэшты, заканамернасці распаўсюджання апісваемых намі падвесак-амулетаў і роля ў гэтым працэсе балтаў або іх славянізаваных нашчадкаў патрабуюць далейшага вывучэння, з дэталёвым аналізам матэрыялаў кожнага могільніка, дзе такія рэчы знойдзены.

Голубева Л.А., зыходзячы з канстатацыі таго факта, што зааморфныя падвескі ў пахаваннях трапляюцца традыцыйна ў вобласці грудзей (радзей – пляча) або ніжэй пояса, прыйшла да высновы, што такое іх размяшчэнне звязана з функцыянальным прызначэннем падвесак-абярэгаў: ахоўваць грудзі і ўлонне жанчыны і перадаваць ёй урадлівасць [26, с. 157]. Мяркуем, што такая думка гэтай даследчыцы з'яўляецца цалкам справядлівай у дачыненні да пласцінчатых літых выяў куніц.

У заключэнне можна зрабіць наступныя **высновы**:

- плоскія металічныя зааморфныя падвескі, якія найчасцей называюцца ў археалагічнай літаратуры “конікамі”, няма падстаў атаясамліваць з выявамі коней, рысяў, гепардаў, сабак і тым больш грыфонаў. Як падабенства профілю падвесак, так і іх сувязь з пахаваннямі жанчын дазваляе атаясамліваць гэтыя вырабы з выявамі куніц, паколькі гэта істота ў фальклоры і народных павер'ях славян надзяляецца менавіта жаночай сімволікай;

- жаночая сімволіка куніцы ўключае ў сябе хтанічны, ткацкі, эратычны і шлюбны аспекты;

- зааморфныя падвескі-амулеты не з'яўляліся спецыфічнай прыналежнасцю ўсходнеславянскага жаночага касцюма, а іх з'яўленне на тэрыторыі Беларусі абумоўлена балцкім уплывам.

ЛІТАРАТУРА

1. Валодзіна, Т. Семантыка рэчаў у духоўнай спадчыне беларусаў / Т. Валодзіна. – Мінск: Тэхналогія, 1999. – 167 с.
2. Успенская, А.В. Нагрудные и поясные привески / А.В. Успенская // Очерки по истории русской деревни X – XIII вв.: тр. Гос. ист. музея; под ред. акад. Б.А. Рыбакова. – М.: Изд-во “Советская Россия”, 1967. – Вып. 43. – С. 88 – 133.
3. Рябинин, Е.А. Зооморфные украшения Древней Руси X – XIV вв. / Е.А. Рябинин. – Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1981. – САИ, Е1-60. – 123 с.
4. Рябинин, Е.А. Языческие привески-амулеты древней Руси / Е.А. Рябинин // Древности славян и Руси; отв. ред. д-р ист. наук Б.А. Тимощук. – М.: Наука, 1988. – С. 55 – 63.
5. Рябинин, Е.А. Финно-угорские племена в составе Древней Руси. К истории славяно-финских этнокультурных связей. Историко-археологические очерки / Е.А. Рябинин. – СПб., Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1997. – 260 с.
6. Latvijas PSR arheologija. – Rīga: Zinātne, 1974. – 374 lpp, 80 tab.
7. Lībieši senatnē. The Livs in Antiquity. – Rīga, 2001. – 53 lpp. – Teksta autori: J. Ciglis, S. Zirne, I. Žeiere.
8. Urbanavičius, V. Archeologiniai tyrimai / V. Urbanavičius, S. Urbanavičienė // Lietuvos archeologija. 6. Obelių kapinynas. Monografija. – Vilnius: Mokslas, 1988. – P. 9 – 63.
9. Рыбаков, Б.А. Русское прикладное искусство X – XIII вв. / Б.А. Рыбаков. – М.: Аврора, 1971. – 128 с.
10. Сапунов, Б.В. Семантика зооморфной подвески XI в. из кургана у д. Калихновщина / Б.В. Сапунов // Археологический сборник Государственного Эрмитажа. 24. – Л., 1983. – С. 111 – 116.
11. Макаров, Н.А. Колонизация северных окраин Древней Руси в XI – XIII вв. По материалам археологических памятников на волоках Белозерья и Поонежья / Н.А. Макаров. – М.: Научно-исслед. центр «Скрипторий», 1997. – 386 с.
12. Семянчук, Г. Исследования археологического комплекса Дрысвяты в 2001 году / Г. Семянчук // Badania archeologiczne w Polsce północno-wschodniej i na zachodniej Białorusi w latach 2000 – 2001. Materiały z konferencji, Białystok 6 – 7 grudnia 2001 roku; redakcja tomu: M. Karczewska, M. Karczewski. – Białystok, 2002. – С. 303 – 310.
13. Гура, А.В. Символика животных в славянской народной традиции / А.В. Гура. – М.: Изд-во “Индрик”, 1997. – 912 с.
14. Гура, А.В. Куница / А.В. Гура // Славянские древности. Этнолингвистический словарь; под ред. Н.И. Толстого. Т. 3. К (Круг) – П. (Перепелка). – М.: Междунар. отношения, 2004. – С. 46 – 47.
15. Фадеева, С. Символика вясельнай паэзіі. Жывёльны свет / С. Фадеева // Роднае слова. – 1999. – № 9 (141). – С. 50 – 57.

16. Gloger, Z. Encyklopedia staropolska ilustrowana. Ze wstepem Juliana Krzyżanowskiego. III / Z. Gloger. – Warszawa: Wiedza Powszechna, 1978. – 350 s.
17. Иллич-Свитыч, В.М. Опыт сравнения ностратических языков. Введение. Сравнительный словарь. В-К. – Изд. второе, испр. / В.М. Иллич-Свитыч. – М.: УРСС, 2003. – 408 с.
18. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Т. 5. К-Л / уклад. В.У. Мартынаў, І.І. Лучыц-Федарэц; рэд. В.У. Мартынаў. – Мінск: Навука і тэхніка, 1989. – 320 с.
19. Топоров, В.Н. Прусский язык. Словарь. I-K / В.Н. Топоров; ответств. ред. В. В. Иванов. – М.: Наука, 1980. – 384 с.
20. Седов, В.В. Амулеты-коньки из древнерусских курганов / В.В. Седов // Славяне и Русь; ред. кол.: Е.И. Крупнов (отв. ред.) [и др.]. – М.: Наука, 1968. – С. 151 – 157.
21. Зайкоўскі, Э.М. Яшчэ раз да пытання пра падвескі з выявай галавы буйной рагатай жывёлы / Э.М. Зайкоўскі // ГАЗ. Вып. 23. – Ін-т гісторыі НАН Беларусі; рэд. кал.: А.А. Каваленя (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 2007. – С. 167 – 177.
22. Дучыц, Л.У. Браслаўскае Паазер’е ў IX – XIV стст. Гістарычна-археалагічны нарыс / Л.У. Дучыц; пад рэд. Г.В. Штыхава. – Мінск: Навука і тэхніка, 1991. – 120 с.
23. Седов, В.В. Славяне Верхнего Поднепровья и Подвинья / В.В. Седов // МИА. – М., 1970. – № 163. – 196 с.
24. Jaskanis, D. O kilku przedmiotach obcej proveniencji na wschodnim Mazowszu wczesnego średniowiecza / D. Jaskanis // Swiatowit. Rocznik Instytutu archeologii Uniwersytetu Warszawskiego. Nowa seria. T. I (XLII). Fascyкул B. Archeologia pradziejowa i średniowieczna. Archeologia Polski. – Warszawa, 1999. – S. 81 – 88.
25. Jonaitis R. Tyrinėjimai Rotušės aikštėje ir jos prieigose / R. Jonaitis // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2006 metais. – Redakcinė koegija: G. Zabiela (vyr. redaktorius) ir kit. – Vilnius: Lietuvos archeologijos draugija, 2007. – P. 365 – 368.
26. Голубева, Л.А. Амулеты / Л. А. Голубева // Древняя Русь. Быт и культура. – Археология; отв. ред. тома Б.А. Колчин, Т.И. Макарова. – М.: Наука, 1997. – С. 153 – 165.

Пасмуніў 24.06.2012

FLAT METAL HORSE PENDANTS: DISTRIBUTION AND SEMANTICS

E. ZAIKOUSKI

The article deals with issues relating to the distribution and semantics of one of the varieties of flat zoomorphic pendants which became to be called “horses” in archeology studies and can still be found in Early Middle Ages burial mounds and settlements across the basin of the Western Dvina River. Such pendants can be discovered in female burials of the 11th – early 12th century, primarily in the area populated by the Krivichi, as well as in Latvia. Discoveries of horse amulets are mainly typical for the mounds with burials of Eastern type, which is most characteristic of the Slavonized Balts. Several researchers view the above-mentioned type of pendants as not only “horses” but as the images of lynxes, cheetahs, dogs and gryphons. The author provides arguments in favour of the concept that those were in fact sketchy images of the marten, referring to the fact that Slavonic folklore and legends view the animal as possessing female, wedding, erotic and weaving symbols.